

Bokanmälningar

Erik Dahmén och Gunnar Eliasson (red):

Industriell utveckling i Sverige: teori och verklighet under ett sekel

Med anledning av Marcus Wallenbergs 80-årsdag hölls ett symposium i Saltsjöbaden i oktober 1979. Med sedvanlig eftersläpning har nu de nio uppsatser som presenterades vid detta symposium publicerats av IUI, tillsammans med ett förord av Erik Dahmén och Gunnar Eliasson, samt referat av diskussionerna redigerade av Bo Carlsson och Johan Ortengren vid IUI. (*Industriell utveckling i Sverige: teori och verklighet under ett sekel, IUI och Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1980, 407 s., ca 195 kr.*)

Redan i *inledningen* märker man tydligt den prägeln som Erik Dahmén velat sätta på seminariet. Redan där påpekas att "den teori som dominerar den nationalekonomiska vetenskapen har visat sig ha en alltför begränsad användbarhet vid analys av väsentliga inslag i den industriella utvecklingens dynamik, särskilt den nyskapande företagarverksamheten och dess förutsättningar."

I tidigare ekonomisk analys har företagarens roll identifierats och förklarats. Namn som Alfred Marshall, Joseph Schumpeter och, inte minst, Erik Dahmén själv är självklara namn i den utvecklingen. Men studiet av det individuella företaget och den individuella företagaren har drunknat i såväl den makro- som mikroekonomiska forskningen som dominerat efter andra världskriget. I in-

ledningskapitlet efterlyses därför en bredare analys av hur den "nyskapande företagaren" egentligen reagerar.

Seminiariets och bokens huvudsyfte är att med hjälp av en långsiktig och bred beskrivning och analys av svensk ekonomisk utveckling studera frågan huruvida 1970-talet utgör ett verkligt trendbrott i den historiska utvecklingen eller om 70-talet endast är ett hack i en mer stabil tillväxt. Ett studium av företagaren är blott en del i denna analys. Ett studium av den miljö, i vilken företagaren lever och agerar, utgör den andra delen. För att åter citera inledningskapitlet: "Är det utanför Sveriges gränser liggande, bestående förhållanden, kanske i förening med en långsiktigt verkande försvagning av de inhemska tillväxtkrafterna, som varit avgörande? Eller har det snarare varit några särskilda inslag i 1970-talets ekonomiska politik, som fått ogynnsamma verkningar?"

Med dessa frågor återkommer vi till ett annat av Erik Dahmén's karaste ämnen, nämligen blandningen i blandekonomin, som var temat för den konferens som hölls till hans egen 60-årsdag 1976 och som resulterade i boken *Erfarenheter av blandekonomin* (Skandinaviska Enskilda Banken 1977). Staten har ju uppenbarligen varit den främsta drivkraften i de förändringar, som har skett i den

miljö i vilken företagen arbetar under de mer än 100 år som uppsatserna handlar om. I synnerhet under 70-talet har statens sk industripolitik kommit att ersätta två av de centrala funktioner som marknadshushållningen antas svara för, nämligen dels att utgöra ett informationssystem, där prissignaler vägleder företagarnas och köparnas beteenden, dels att skapa spelrum för den fria konkurrensen.

I första kapitlet fortsätter *Erik Dahmén* tankegångarna från inledningskapitlet och ställer frågan "Hur studera industriell utveckling?" I kapitlet framkommer väl egentligen ingenting nytt, men det utgör ändå en god sammanfattning av många av de tankegångar som framför allt Erik Dahmén framfort under en följd av år. Till stora delar är kapitlet destruktivt. Den mikroteoretiska allmänna jämviktsteorin, som visar hur givna resurser kan fördelas på för samhället bästa sätt, kritiserar av Dahmén. Den främsta anledningen är att teorin inte kan visa vilka mekanismer som ligger bakom en omvandling av näringslivet. Teorin visar åt vilket håll ekonomierna borde vara på väg, men klarar inte av att beskriva hur företag *ur jämvikt* reagerar och hur snabbt de rör sig mot jämviktspunkten.

Men ännu hårdare kritiserar Dahmén makroteorin. Denna teori, som efter Keynes framför allt inriktats på ekonomisk politik, dvs närmast konjunkturpolitik, saknar enligt Dahmén möjlighet att förklara ekonomiska anpassningsprocesser och ekonomisk tillväxt.

I fortsättningen av kapitlet ger Dahmén sin syn på hur man *bör* studera tillväxtförloppen. Han börjar med att först påpeka en väsentlig sak, nämligen att det inte bara är tillväxt som sådan som behöver analyseras, utan över huvud taget *omvandlingsprocesserna* i en ekonomi. Sådan omvandling kan ju mycket väl ske, och behöver kanske to m ske i snabba takt, i en ekonomi som stagnerar. Som en första punkt vill Dahmén att en studie skall beskriva de *internationella* förändringar som har betydelse för industrin. Därefter bör en studie beskriva de förändringar som skett *inom* Sverige. Hit

hör tex hur penning- och finanspolitiken har förts, hur den offentliga sektorn har vuxit, vilken politik som har förts vad gäller bostäder, regioner och näringar. Båda dessa studier ingår som en väsentlig del, då det gäller att förklara den institutionella ram inom vilken företagen har att agera. Nästa steg är att studera hur företagen agerar i denna institutionella ram. Dahmén propagerar här för den sk österrikiska traditionen, som vilar på föreställningen att makroteori med stora aggregat missar väsentliga sammanhang i ekonomin, att ingen makroteori kan vara ändamålsenlig om den inte bygger på goda mikroteoretiska grundvalar, att mikroteorin i sin tur måste ställa de agerande *människorna* i centrum och att ekonomisk utveckling beror på att människor på olika sätt påverkar sin omgivning.

Detta synsätt har Erik Dahmén sökt att använda, när han skall förklara efterkrigstidens ekonomiska utveckling. Tyvärr finns det än så länge mycket litet skrivet om detta. Den gemensamma studien av IUI och IVA 1979 (*Teknik och industristruktur - 70-talets kris i historisk belysning*) var ett sådant försök. I den här beskrivna boken avslutar Dahmén sitt kapitel också med en sammanfattning av dessa idéer. Den grundläggande tankegången är, att det inte är 70-talet, som innebar en början till våra problem. Det var visserligen först på 70-talet som *statistiken* över fallande räntabilitet, fallande soliditet, höjd inflation, fallande marknadsandelar, svagare produktivitet utveckling med mycket mera började visa sig, men för den som i likhet med Dahmén gräver djupare än den redovisade statistiken, fanns tecken på stagnation i svensk ekonomi långt tidigare. Redan på 60-talet blev för det första *konkurrensen* mycket hårdare än tidigare från andra industriländer, liksom från de sk nyindustrialiserade länderna, blä till följd av fallet i internationella transportkostnader. Från 60-talets mitt blev också för det andra *lönepressen* uppåt mycket starkare. Olika arbetsgivaravgifter som då infördes förstärkte kostnadseffekterna. Den trendmässigt

stigande *inflationen* från 60-talets mitt och de trendmässigt stigande *räntorna* var också faktorer som skapade allt större problem för industrin.

Omskakad av de Dahméniska kritiska synpunkterna på den nuvarande etablerade ekonomiska teorin går läsaren vidare i boken och hoppas då givetvis finna att de Dahméniska idéerna burit frukt i det sätt på vilket seminariets författare valt att lägga upp sina uppsatser. Nästa kapitel i boken författat av *Gunnar Eliasson* behandlar "Företag, marknader och ekonomisk utveckling". Eliasson börjar sitt kapitel med att konstatera att den ekonomiska tillväxten i många modeller är mer eller mindre exogent given. Han försöker därför att studera om olika *alternativa förklaringar till tillväxten* kan ge resultat. Den första tankbara förklaringen är Wicksells. Den teorin skulle säga, att vi får en hög investeringskvot och en snabb tillväxt i ekonomin, om den förväntade avkastningen på realkapital överstiger bankernas utlåningsränta. Eliasson visar emellertid, om än mycket översiktligt, att det inte finns något klart samband mellan investeringskvoten i ekonomin och skillnaden mellan den reala kapitalavkastningen och den reala låneräntan. Därefter går Eliasson över till att studera olika ekonomisk-sociala förklaringar som kan ligga bakom den snabba svenska tillväxten. Efter avsnittets spekulativa funderingar går Eliasson över till den tredje tänkbara förklaringen, byråkratimodellen, även kallad "industripolitik". Eliasson konstaterar här att såväl utvecklingen inom planerade ekonomier som ekonomier med mer marknadsinriktade lösningar bygger på vissa förutsättningar. I det ena fallet antar man att en centralbyråkrat har ett större kunnande än individerna, medan det motsatta antas i en mer marknadsinriktad modell.

Efter dessa inledande ord om hur man med olika angreppssätt kan förklara tillväxtprocesser, går Eliasson över till att studera industriföretaget, i litteraturen och på marknaden. Hans huvudtes är att det är först under efterkrigstiden som den ekonomiska teorin över huvud taget

agnat någon större uppmärksamhet åt företaget och företagandet. Idealbilden – mikro – till makroanalys – diskuteras mot bakgrund av IUI:s simuleringsmodell.

Det kanske viktigaste bidraget i Eliassons kapitel ligger i den utmärkta litteraturgenomgången och den fylliga bibliografin. Däremot nödgas lasaren konstatera att den översiktliga behandlingen på hög aggregerad nivå knappast uppfyller de krav som Erik Dahmén inledningsvis ställde upp. Däremot utgör bilagan till kapitlet, författad av *Anders Rydeman*, om en historisk studie av fyra praktikfall (Atlas Copco, L M Ericsson, MoDo och Sandvik) en utmärkt, intressant läsning. När man ser hur mycket siffrorna för bruttovinstmarginaler, produktionstillväxter och lönsamhet avviker från varandra för bara dessa fyra företag, inser man hur mycket den ekonomiska statistiken över aggregerade storheter egentligen missar. I dessa tal finner man sannerligen inga regelbundna konjunkturcykler eller någon regelbunden tillväxttakt! Man kan blott hoppas att detta utomordentligt intressanta material kommer att belysas och analyseras mer detaljerat i fortsättningen.

I nästa kapitel visar *Ingemar Ståhl* "Realräntans utveckling i Sverige under 1900-talet". Den reala räntan på finansiella placeringar har, som Ståhl visar, varit negativ under en stor del av 1900-talet, även före skatt. Det mest frappanta draget är de stora variationerna, som självklart orsakats mer av variationer i inflationstakt än variationer i den nominella räntan.

Man ställer sig dock på flera grunder tveksam till Ståhls analyser. För det första finns det ju inget sådant begrepp som "räntan". Man borde skilja ut korta räntor såsom diskontot från långa rantor. I praktiken har dessa emellertid i Sverige haft en relativt konstant relation till varandra varför denna punkt blir av mindre intresse. Mer fundamental är emellertid frågan om vilken inflationstakt som skall användas. Ståhl använder här levnads-kostnadsindex och konsumentprisindex som mått på inflationen. Frågan är om

dessa inflationstakter egentligen är de mest relevanta. Självklart är de det *inte* när det gäller företagets placeringar, liksom för den reala kostnaden för företagets upplåning. Då är det i stället priserna på industriproduktionen som enligt allmän uppfattning är den "riktiga" inflationstakten.¹ För det tredje finner man till sin förvåning att Ståhl inte är någon god Wicksellian. En sådan skulle nämligen inte som realränta betrakta en med den *faktiska* inflationen rensad nominell räntesats. Det relevanta är ju inte den faktiska inflationen utan den inflation som förväntas av tex företaget under placeringsperioden. Om man tex har en ränta som hanför sig till en tioårig industriobligation, så skall den inflation man använder vara den *förväntade* inflationstakten i industriproduktionens prisindex under samma tioårsperiod. Visserligen har Ståhl i viss mån tagit hänsyn till denna kritik genom att använda sig av fem års glidande medeltal, men frågan uppstår ändå om faktisk och förväntad inflation överensstämmer för placeringarna under en så pass kort period.

Ett fjärde problem med Ståhls analys, som också diskuterades i referaten, gäller frågan om beskattningen. Ståhls kalkyler gäller framför allt för de fonder, som inte har någon skatt på sina utfallande räntor. Är det dessa eller är det privatpersoner med höga marginella skatter, som bestämmer räntebildningen på kreditmarknaderna? Det vet vi tyvärr alldeles för lite om.

I nästa kapitel söker *Ragnar Bentzel* förklara "svensk ekonomisk tillväxt under hundraårsperioden 1870–1975". Efter ett inledande avsnitt, som visar produktions- och produktivitetsutvecklingen inom olika näringsgrenar under perioden, liksom den funktionella inkomstfördelningen (arbetsinkomsternas andel av förädlingsvärdet), går Bentzel över till att presentera en sk årgångsmodell för analys av ekonomisk tillväxt. Det karakteristiska draget i en sådan teori är att kapitalföremål – maskiner och byggnader – av olika ålder inte kan blandas ihop i analysen utan måste hållas åtskilda. En modernare maskin har ju

tex en helt annan produktionsmöjlighet och därmed en helt annan kostnadsstruktur än en äldre maskin. I en årgångsmodell är inte heller kapitalets förslitning en exogen konstant, som den ofta antas vara i tillväxtmodeller, utan bestäms endogent av företaget. Än viktigare är att man skiljer mellan sådana teknologiska framsteg som är bundna till investeringar i nya maskiner och sådana som *inte* beror på att kapitalintensiteten höjts, sk "disembodied technical change". En sådan kan tex vara en höjd utbildningsnivå hos personalen.

Bentzels kapitel ligger genomgående på en helt annan svårighetsnivå än de övriga kapitlen i boken. Huvuddelen av kapitlet ägnas åt diskussioner rörande relevansen och implikationerna av olika antaganden och resultat i simuleringsmodellen. För den läsare som icke är högt utbildad fackekonom torde denna diskussion vara helt obegriplig. För fackekonomen är den också mindre intressant, därför att den refererade modellen inte presenteras utförligt. Denna presentation har visserligen skett tidigare i en annan konferensrapport från IUI, men frågan är om inte Bentzel med sin detaljerade diskussion egentligen har satt sig mellan två stolar. Antingen borde den gjorts enklare eller också borde den diskuterade modellen ha upprepats.

Med utgångspunkt från bl a Ståhls föregående kapitel frågar sig dock läsaren, om inte räntans roll genomgående missbehandlats i den Bentzelska analysen. Som Bentzel påpekar, spelar kapitalkostnaderna och därmed också räntan en central roll i simuleringsmodellen. Man frågar sig därför vilken effekt det har i modellen att räntan genomgående antagits vara exogen och även antagits ha en stegvist fallande utveckling. Företagens kalkylränta antas nämligen vara oförändrad 7 procent under hela perioden från 1870 till 1930-talets början. Därefter faller kalkylräntan i ett enda steg till 5 procent fram till 1950. Mellan 1950 och

¹ Se A Ando, F Modigliani, R Raasche och S J Turnovsky, [1974], "On the Role of Expectations" *International Economic Review*, Juni.

1970 antas den vara 3 procent och slutligen 0 procent under 1970-talets första hälft. Dessa antaganden borde ha förankrats bättre i en diskussion om hur företagarnas förväntningar om den kommande ränteutvecklingen ser ut, liksom om vilket prisindex som är det relevanta för deflatering.

Det kanske mest intressanta avsnittet i Bentzels uppsats är det sista som behandlar den framtida produktionsutvecklingen. Det intressanta ligger nämligen i att kontrastera Bentzels analyser för det svenska näringslivets tillväxt 1979–1985 med den efter seminariet publicerade Långtidsutredningen 1980 (LU). Bentzel påpekar tex att effektivitetsfaktorn (produktivitetstillväxten) inom näringslivet kan förväntas öka väsentligt långsammare under 1980-talet än under 1960- och 70-talen. Detta antagande kan kontrasteras mot LU:s antagande om en historiskt given exogen produktivitetstillväxt. Bentzel påpekar att tillväxttakten i näringslivet beror på fyra faktorer: tillgången på arbetskraft, investeringarnas omfattning, effektivitetsfaktorns ökning och storleken på det kapacitetsgap som finns i utgångsläget. Han påpekar också, vilket överensstämmer med LU, att arbetskraftstillgången kommer att bli oförändrad under perioden fram till 1985 samt att det kapacitetsgap som fanns kring 1977 slutits av 1979 års snabba ökning i produktionen. Kvar som bestamningsfaktorer för den framtida produktionsökningen står därför endast investeringarnas omfattning och effektivitetsfaktorn. Med rimliga antaganden om effektivitetsfaktorns ökning och investeringarnas omfattning når Bentzel med sin modell en prognos över näringslivets tillväxt som med drygt 2 procent ligger mycket under Långtidsutredningens antagna 3,5 procent.

I nästa kapitel behandlar *Bo Carlsson* "Jordbrukets roll vid Sveriges industrialisering". Kapitlet är intressant, inte minst därför att det följer Erik Dahmén's i inledningen upplagda analyschema. Således behandlas först den internationella utvecklingen, tex efterfrågan på svenskt timmer och den fallande frakt-

kostnaden för olika svenska exportvaror från jord- och skogsbruket. Därefter behandlas interna institutionella förhållanden, såsom organisation och finansiering av timmermarknaden och spannmåls-handeln. Dessa yttre och inre omständigheter skapade, enligt Carlsson, en lycklig kombination som gav goda förutsättningar för en snabb tillväxt i produktionen och exporten av svenska jordbruksprodukter och skogsprodukter. Expansionen i jordbrukssektorn kom i sin tur att vara en av drivkrafterna bakom den industrialiseringsprocess, som startade i slutet av 1800-talet.

"Strukturumvandling och ekonomisk politik" kallar *Ulf Jakobsson* och *Lars Wohlin* sitt bidrag till konferensen. Huvudfrågan i uppsatsen är emellertid inriktad på en speciell sorts ekonomisk politik, nämligen industripolitik: Kan samhället påskynda och förbättra den industriella förnyelsen? Som författarna påpekar, har olika utredningar kommit till fundamentalt olika slutsatser i denna viktiga fråga. Bjurel-kommissionen² står för tesen att statsmakternas roll är att skapa en tillväxtvänlig ram för företagens agerande, vari dessa får agera fritt. Boston Consulting Group³ står för en mer interventionistisk ansats, vari statens och industripolitikens roll är väsentligt större. Kortfattat avslutar författarna sin uppsats genom att redovisa de olika vägar som en selektiv industripolitik kan ta sig, när den söker påverka makroekonomiska tillväxtförlopp. De påpekar också att det behövs mer forskning på området, när det gäller sambandet mellan industristöd av olika former och deras effekter på individuella företag och på den totala tillväxten.

Strukturkris och kostnadskris är för många synonyma begrepp. Det brukar ofta påpekas, att det är förändringarna i relativpriserna som skapat ett behov av en snabbare strukturumvandling på 1970- och 1980-talet, samtidigt som sam-

² *Vagar till ökad välfärd*, Ds Ju 1979: 1.

³ *A Framework for Swedish Industrial Policy*, Stockholm 1978.

hällets förmåga till sådana anpassningar har av olika skäl minskats.⁴ I en mycket intressant uppsats har *Märtha Josefsson och Johan Örtengren* redovisat "Utvecklingen av relativpriserna i svensk industri" under en längre tidsperiod. Med relativpriser avser de relationen mellan en industribranschens genomsnittliga pris på sina produkter och genomsnittspriset för samtliga 42 branschens industrivaror. De redovisar dels relativpriserna i individuella branscher, dels genom ett mått på spridningen i olika priser, vilket de kallar "omvandlingstrycket i svensk ekonomi", hur stora behoven i industrin som helhet är av strukturomvandling. Den kanske mest frappanta observationen från den aggregerade studien är att i varje fall detta sätt att mäta behovet av strukturomvandling inte visar på någon uppgång under 1970-talet. Snarare är det så att prisspridningarna ligger förvånansvärt stilla sett över längre perioder. De individuella toppar man observerar tex kring Korea-kriget och även under 70-talet försvinner, om man tar tio års medeltal. Man kan givetvis ställa sig tveksam till om det går att inordna industribranscher i expansiva eller stagnerande näringar alltefter hur deras relativpriser utvecklar sig. Helt klart är emellertid att detta är ett mycket intressant och nytt historiskt material som Josefsson och Örtengren redovisar i uppsatsen.

Den sista uppsatsen i denna del av boken, som behandlar olika sätt att studera svensk ekonomisk utveckling, kallas "Industrin och idéerna". Författaren är *Göran Albinsson*. Uppsatsen ger en mycket översiktlig redogörelse för hur industrialismen kan betraktas rent idéhistoriskt. Hur påverkas industrialiseringsprocessen av givna eller föränderliga värderingar i samhället? Hur föränd-

rar i sin tur industrialiseringsprocessen samhällets attityder, opinioner och idéer?

I bokens sista kapitel presenterar IUI:s tidigare chef *Lars Nabseth* en studie av hur IUI tidigare analyserat näringsgrenars struktur och vilka misstag man därvid har begått.

Sammanfattningsvis tycker jag att boken, i likhet med de flesta konferensvolymerna, ger ett mycket splittrat intryck. De inledande kapitlen med de Dahméniska funderingarna skapar helt naturligt förväntningar på de kommande kapitlen, som till största delen inte uppfylls. De flesta kapitlen är alltför aggregerade för att kunna på ett tillfredsställande sätt behandla omvandlingen i samhället. Dynamiken i tillväxt- och omvandlingsprocessen är, som alltid, en mer eller mindre exogen faktor. Kapitlen av Bo Carlsson och av Märtha Josefsson och Johan Örtengren lyfter sig dock i detta avseende över de andra.

Därmed är inte sagt att boken som helhet utgör en ointressant läsning. Tvärtom. Även om många av de tankegångar som framförs är välkända sedan tidigare, utgör boken genom sin längd och genom sin bredd en vardefull referensskälla. Uppsatserna är genomgående välskrivna och referaten av diskussionerna föredomligt korta. Boken är definitivt värd att ägnas en eller par kvällars läsning. Dock tror jag att varje läsare avslutar boken med förhoppningen att IUI nu äntligen skall komma med en empirisk mikro- till makroanalys av efterkrigstidens ekonomiska historia. Det temat har föreliggande bok bara snuddat vid.

Johan A Lybeck

⁴ Se tex Assar Lindbecks uppsats i detta nummer av *Ekonomisk Debatt*.